
HAGYOMÁNY

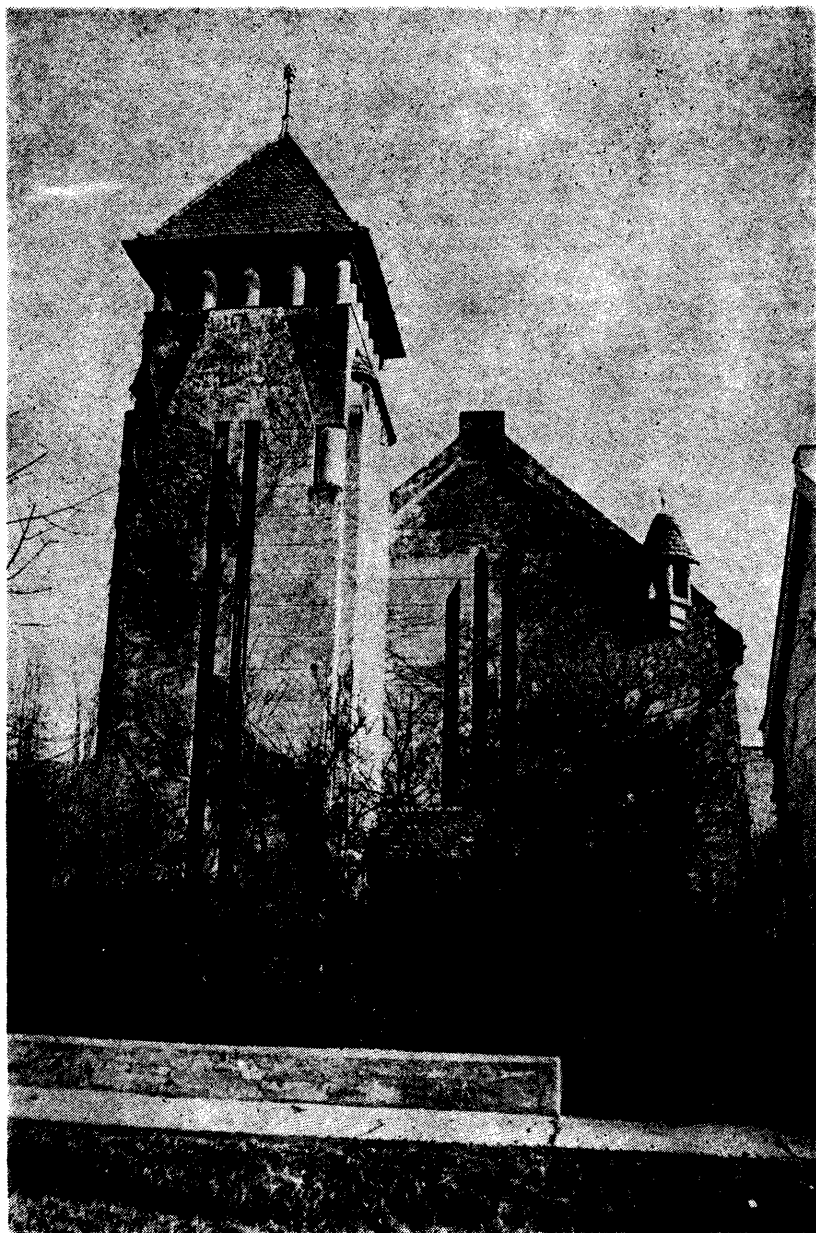
A VAJDASÁGI SZECESSZIÓ TÖRTÉNETÉBŐL (IV.)

MAGYAR EDE (1877—1912)

Az úgynevezett art nouveau illetve a szecesszió tulajdonképpen a XX. század művészete. Századunk avantgarde művészete méghozzá, mert rengeteg újat hozott magával, és sikerült felszabadítania a kreatív erőket. „Végtelenül különböző művészi kifejezésmódokat fedezhetünk fel az azonos eszmeáramlatokból merítő művészetek között. Semmi hasonlóság sincs egy Majorellenszék és egy Mackintosh-szék vagy egy Horta-ház és egy Gaudi építette ház között. Az art nouveau-nak megvannak a maga személyi és nemzeti sajátosságai. Iskolákról azonban nem beszélhetünk vele kapcsolatban. Az itt-ott kialakított csoportok nyilvánosságra hozták felfedezéseinket, új módszereinket, de doktrínákat nem dolgoznak ki.” (Champigneulle, *Art nouveau* . . ., Corvina, 1978, 75. oldal)

Jellemző, hogy a művészetek e kapitális értékű eseményei — mint amilyen a szecesszió is —, nemcsak a kimondottan nagy és ismert művészeti központokban törnek előre, hanem európai relációkban gondolkozva, egészen kicsi és szerény szellemi erővel rendelkező városokban is. Így történhetett meg, hogy Barcelonával, Párizssal és Münchennel egyidőben hódít teret magának ez az új stílus Szabadkán és Szegeden például. Nem utóhatásként, mint számos stílus esetében, hanem valóban azokkal egyidőben, sőt talán kissé megelőzve is azokat.

Magyar Ede (1877. I. 31.—1912. V. 5.) szegedi származású építőmester és vállalkozó is azoknak a sorába tartozik, akik hozzájárultak, hogy a vajdasági szecesszió ma a szakkritika tárgya lehet. A budapesti Felső Ipariskolát végezte el 1901-ben, tanulmányai során pedig megfordult Bécsben, Münchenben és Brüsszelben is, legtöbbit mégis Párizsban tartózkodott. Érdekes, hogy e kitűnő mestert az egyébként roppant pedáns magyar művészettörténeti bibliográfia (megjelent 1955-ben, szerkesztette Bíró Béla) egyáltalán nem említi, és nem szól róla Rados Jenő magyar építészettörténete sem (Budapest, 1975, harmadik bővített kiadás). Számba veszi azonban Merényi Ferenc 1969-ben megjelent könyve, *A magyar építészettörténet 1867—1967* című kiadvány. Magyar Edét, a századforduló e magányos művészt valójában közvetlenül halála után a *Szegedi Híradó* fedezi fel. 1912. május 7-ei számában ezt írja: „A tragikus véget ért

A kikindai református templom

emberben a magyar építőművészet egyik zseniális, nagyraihivatott mestere veszett el." Nos e néhány alkalmi jelző ezúttal valójában nem csupán frázis, hanem tartalmas állítás. Bakonyi Tibor szegedi építész, egyébként Magyar Ede munkáinak legjobb ismerője, foglalkozott vele eddig legtöbbször, nekünk, vajdaságiaknak is ő hívta fel rá a figyelmünket.

Magyar legjobb munkája a szegedi Lenin-körúti Reök-ház. (*Művészet*, XVI. évfolyam, 1975. 12-es szám.) Noha a ház építéséhez 1906-ban minősége 29 éves korában kezdett, a munka a mester nagy tapasztalatáról és kitűnő forma- és színérzékéről tesz tanúbizonyságot. Reök Iván (egyébként Munkácsy Mihály unokaöccse) házáról a polgári ízlés számára szokatlan megoldások egész sora sugárzik. Bakonyi, Edwin Johnston véleményét idézve az épületről, megállapítja, hogy azon „a részletek pazarlóak, bár meglepően fegyelmezettek, a falterület nagy része csupasz. A hatalmas görbe vonalú erkélyek és a növényi frízek az utcasarok kiugrásán futnak össze egy szabálytalan házorum-élkapocsba, mely William Blake Atyaúrstenének távoli hasonmása”.

Magyar Ede, mindössze néhány évvel e munkájának befejezése után, tragikus körülmények között meghalt. De rövid élete is elegendő volt ahhoz, hogy számos maradandó épületet alkosson meg. Nemcsak családi házakat és palotákat, hanem templomokat, szállodákat, sőt még egy színházat (a kaposvárit) is tervezett. Hogy miért érdekel bennünket is annyira e művész? Mert munkái közül néhány felénk is megtalálható. Ő építette például a kikindai református templomot, a zentai Royal szállodát, és több horgos-kamarási épületet.

A kikindai református templom udvari házak közé ékelt építmény. Csak homlokzata felőli oldaláról lehet jobban szemügyre venni, de sajnos nincs olyan szög, amelyből kifogástalan rálátás nyílna. Tornya természetesen a környező házak fölé emelkedik, s már ezzel is felhívja magára a figyelmet. Ez a torony azonban már későbbi eredetű. Az egykorit csak fényképek őrzik. Az új torony építésekor már nem fordítottak kellő gondot az eredeti alakjának átmentésére. Az eredeti torony Árkány Aladár, a budapesti Városmajorban lévő, 1920-ban épült templomának tornyához hasonlított. A kikindai templom Magyar Ede tervezte tornyának különleges arányai voltak. A két oldalarkád miatt a toronytest nem hatott súlyosnak, éppen ellenkezőleg, elvesztette a tornyok hagyományos masszívuságát, és a homlokzati részen elhelyezett keskeny, a torony szinte teljes magasságában végighúzódozó ablakok az egész épület vertikális hatását hangsúlyozták. Hasonló keskeny ablakok vannak még ma is a templom homlokzati és oldalsó részein is. Itt azonban már egyes leegyszerűsített változatokkal keverednek Magyar Ede megoldásai.

A templom századunk tízes éveiben épült, és akkoriban nemcsak különlegességével hívta fel magára a figyelmet, hanem modernségével is. Megoldásaival pontosan tükrözte századunk első évtizede magyar építészetének törekvéseit. Nemcsak az Arkay-féle templomhoz lehet hason-

lítani, hasonmása például az 1908-ban épült zebelenyi templom is. Magyar Ede a lurális hagyományoknak megfelelően olyan stílust teremtett, amely magába foglalja a modern építészet nemzeti jegyeit is. Ekkoriban ugyanis a magyar építészeket új utak keresésében elsősorban a finn avantgarde törekvések továbbvitele jellemezte. Innen ered, hogy ezeknek az épületeknek rendkívül magas és meredek tetőszerkezetei, illetve tornyai vannak és a tetőfelület ritmikus megoldásokkal nyújt élményt.

A tetőzet burkolásához leginkább fát használtak (mint Erdélyben például), a jól látható felületeket pedig gazdagon díszítették. Az épületek ezzel a külvárosi angol családi házakhoz hasonló élénkséget kaptak. Magyar Ede is fontosnak tartotta a díszítést, ám mértéket is tudott tartani, nem bocsátkozott a síksági tájtól idegen díszítőelemekkel való öncélú kísérletezésbe. Figyelme arra irányult, hogy a modern építményt a vajdasági kisváros hangulatába illesse be.

Az építésmesternek vidékünkön ez a templom a legértékesebb műve, de nem jelentéktelenek a zentai Royal szálloda és a horgos-kamarási villák sem. Feltételezhetjük, hogy Magyar Edének Vajdaságban még több munkája van, amelyről esetleg ma nem is tudjuk, hogy az övé. És nyilván nemcsak neki vannak itt figyelmet érdemlő alkotásai, hanem az akkori, Fiatalok néven ismert csoport többi tagjának is. Tudjuk például, hogy Györgyi Dénes (1886—1953) Keresztúron épített 1911-ben egy

A Magyar Ede tervezte zentai szálloda

(Dormán László fotói)

remekbeszabott iskolaépületet, s e fiatalok valamelyikének keze nyomát viseli magán a zombori Wajdinger-palota is.

Tekintettel arra, hogy Magyar munkáiról keveset tudunk, lényegében mindaddig ismeretlen alkotónak tartották, munkái azonban minden bizonnyal figyelmet érdemelnek, s talán éppen a most folyó szecesszió-feltárás hoz majd újabb eredményeket. Persze rendkívül nehéz ma már identifikálni azokat az épületeket, amelyeknek eltűntek a nyomra vezető adatai.

Egyes építészek ma is azt tartják, hogy a szecesszió gyorsabban terjed vidéken, mint a nagy metropolisokban. „A fővárosi építési mód divatszzerű ismétlését jelentették vidéki városképekben, és nem voltak jobbak az eklektika termékeinél” — olvashatjuk például a Rados-féle építészettörténetben. Szerintem ez a vélemény elhamarkodott, hiszen csupán arról van szó, hogy az új iránt mindig megnyilvánul egyfajta bizalmatlanság is. Így történt a szecesszióval is, annak eredménye, hogy az újat jobban befogadó vidék hamarabb magáévá tette az új törekvéseket, mint a tartózkodó magatartású nagyváros. Ha tehát a szecesszió valódi elődei és első igazi értékei után kutatunk, akkor először a vidéki városokban kell körülnézni. A szecesszió esetében a vajdasági városokban is van mit kutatni.

Bela DURANCI